

Rainer M. János

Ex libris

LI. évfolyam 16. szám, 2007. április 20.
Élet és Irodalom

Kádár János személyének, "művének", korszakának, rendszerének és hagyatékának körülménye tovább folyik. Várható és törvényszerű volt, hogy a magyar forradalom 50. évfordulója - amely egyben korszakának kezdőpontja - újra a közbeszéd középpontjába állítja Kádárt. Várható és elkerülhetetlen, hogy a soron következő évfordulók, amikor két évtized csekély távlatából nézünk majd vissza rendszere kimúlására és saját halálára, újra oda helyezik majd. Addig is különböző formákban - miniszterelnöki-pártelnöki nyilatkozatban és történeti eszszében, írói művekben és filmekben meg mindenütt másutt - tovább beszélgetünk róla. Kádár Jánosról túl sok egyszerű megállapítás van forgalomban, túl sok triviális, egyben egymásnak ellentmondó dolgot tudunk róla. Túl sokat ahhoz, hogy valahogyan elfoglaljon valamilyen helyet a kollektív emlékezetben, egy helyet, ami csak az övé. Olyan sírgödröt, amelyet személyesen neki mélyítettek, s nem valamilyen klisé alapján formáztak. Kádár János ugyanakkor halott is, elfeledett, mának vajmi keveset üzenő halott, aki senkit sem érdekel már. Sokan kérdik szemrehányóan, ugyan mi a fenének kell annyit foglalkozni vele, amikor annyi a gond amúgy is - amire persze vissza kellene kérdezni, de azonnal, hogy akkor ezek szerint gond van a halottal.

Az elmúlt hónapokban született Kádár-könyvek érdekes szemlét kínálnak arra vonatkozóan, mi

módon lehetséges Kádár körül járkalni. Amint az alábbiakból remélhetőleg kiderül, ezeket a szövegeket és műveket Kádár személyén kívül szinte semmi sem köti össze (legfeljebb egyik-másik mű egy s más vonatkozása áll távoli kapcsolatokban). Ezért voltaképpen életveszélyes összehozni őket egyetlen lapra. Talán azért lehetséges mégis, hogy kiderüljön, Kádár személye oly sok darabra töredezett, oly sokféleképpen lehetséges fogalmazni vele kapcsolatban, hogy már semmit sem integrál, legkevésbé a közelmúltról folyó beszélgetéseket.

Moldova György: Kádár János

című kétkötetes könyve, ahogyan György Péter fogalmazott korábban e hasábkon (ÉS, 2006/45.), köszönetet érdemel. Nem történetírói vagy szociográfusi érdemeiért, mert ilyeneket meglehetősen nehéz volna benne felfedezni. György Pétert a Moldova/Kádár-jelenség kérdésekkel szembesítette; magam - ezt nem vitatva - mást köszöntök a könyvben. Moldova először és valószínűleg utoljára összefoglalta és papírra vetette a Kádárról szóló plebejus

kádárista narratívát. Azt, amelyik Kádár életében született ugyan, de akkor csak töredékekben, alaktalanul gomolygott. Gyurkó László 1982-es Arcképvázlata történelmi háttérrel (vagy ahogyan párizsi kritikusa, Halász Péter írta az Irodalmi Ujságban, történelmi lyukakkal) leginkább a csekély számú tudatos kádárista patrícius didaktikailag tudatosan felépített Kádár-élettörténetét (mindannyiuk pater familiasát) próbálta laza kánonba foglalni, főhőse életében. Moldova története zárt, kerek, van eleje, közepe és vége. A lezárult jelleg vezet a mű egyetlen élettörténeti megállapítására, amely szerint Kádár János nagy ember vót. Az élettörténetbe a szerző beépített sok mindent, ami Kádárról 1989 előtt is tudható volt, 1989 óta pedig a hazai nyilvánosságban is leírható. Ezek közé szőtte azt az anekdotavilágot, amelynek toposzai a kemény, kegyetlen, ám igazságos uralkodóról szóló történeteket körülbelül Hunyadi Mátyás óta jellemzik, s amelyek a félelmet és rettegést hivatottak enyhíteni, egészen addig, amíg valós hatóerőkké nem válnak - tudniillik mind többen valóság helyett élnek és beszélnek. Kádárt Moldova körülbelül azokkal a vonásokkal ruházza fel, amelyek legtöbb főszereplőjét jellemzik, s amelyekre Radnóti Sándor mutatott rá 1988-ban a szamizdat Beszélő 24. számában, még a Moldova-életmű egy korábbi darabja kapcsán. A magányos, meg nem értett igazságú, keserű fegyveres férfi alakja magasodik több fejjel az általa megvetett hasonló állású férfiúk és a megváltásra szoruló, lenézett, alantas indulatú tömeg fölé. Moldova korábban Kádárt és rendszerét még leginkább balról bírálta (ávós "regényeiben"), szociográfiáiban és riportázaiban pedig - legyen szó gyárigazgatóról, vasutasról vagy (kádárista) rendőrrel - ugyanezen vadkeleti romantikus fenegyerekeket énekelte, akik persze legjobban saját magára hajaztak volna. A könyv leginkább a kádárista mentalitás posztkádári szöveggyűjteményeként értékelhető.

Moldova szövegén cseppet sem érződik bármiféle igyekezet, ellenkezőleg, a hevenyészetség egy sor durva tévedésben, elírásban, önellentmondásban érhető tetten.

(Urbis Könykiadó, Budapest, 2006. 239 + 223 oldal, 3500 Ft)

Ezzel szemben

Kornis Mihály: Kádár János utolsó beszéde

Szabad előadás

címmel megjelent kötete éppenséggel a feladat ígézetéről szól - ahogyan az író szavakat, nyelvet próbál találni Kádár megértéséhez. Ehhez a mára kétségtelenül leghíresebbé vált Kádár-szöveget, az 1989. április 12-én a Központi Bizottság előtt elhangzott utolsó beszédet választotta kiindulópontként. Mellesleg, nem véletlen, hogy ez a beszéd erre a kétes hírnévre vergődött - Kádár nem hagyott hátra értékelhető személyes reflexiót életpályájáról. Ellenkezőleg, amikor erre késztetést érzett kívülről és belülről, az számottevően hozzájárult személyisége teljes felbomlásához. Az utolsó beszéd tehát éppen kivételessége miatt mintegy az életpályán túl, kívül áll, s ennyiben nem sokat mond az életét élő emberről, aki ritka pillanatoktól eltekintve sikerrel szorította vissza az utolsó beszédben feltoluló kérdéseket.

Kornist számos bírálat érte a könyv egyik részében (a Szabad előadásban) használt normatív megfogalmazásai, szenvedélyes, prófétai hangneme okán. A kötet egésze más értelmezést is megenged. Mindenekelőtt tartalmazza ugyanis a Kádár-beszéd teljes eredeti hangfelvételét,

valamint két további leíratot: Rajk László kihallgatásáét 1949. június 7-én, amelyet Kádár János és Farkas Mihály foganatosított (ezt először Hajdú Tibor közölte 1992-ben), illetve három szovjet funkcionárius-katona-csekista emlékezéseit, akik Kádár testőrei voltak 1956 novemberében (Geréb Anna vette őket dokumentumfilmre Titoktartók címmel). Olvasható az utolsó beszéd Kornis-féle átírat (Kádár balladája), továbbá a Kádár Jánosné visszaemlékező interjúin alapuló Kádárné balladája. Az utolsó szöveget Kornis prezentálja tehát mint dokumentumot, ahhoz további dokumentumszövegeket közöl, terjedelmes lábjegyzetekként, végül a dokumentumot furcsa szabad versbe törve írói szöveggé transzformálja. Ha itt, a kádári (vagy inkább Kádár utáni) szöveg körüljárásánál megáll, példát mutat. A Kádárné balladája a könyv legerősebb szövege, ennél beljebb jutni már nem lehet. A csúcson megőrzött peremlét, az erre jellemző gondolkodás felmutatásáig.

Kornis azonban tovább akart menni, de tovább menve Kádár helyett a maga Kádár-korban gyökerező, s persze azzal összefüggő rossz érzéseit találta. A Szabad előadás ennek az általános, rossz peremlét-élménynek a kikiabálása. Írásba való áttétele eleve kockázatos dolog, a prófétai kinyilatkoztatáshoz szükséges archaikus közeg pedig már nem létezik. A szónok olvasói a mondottakat leckéztetésnek, számonkérésnek veszik. Kornis ráadásul mintha maga is megrendült volna a végső pillanat tragikus vonásait látva, miközben Kádárt alapvetően kisszerűnek gondolja. E romos tájkép fölött dörög hangzatos retorikája a kisszerű korszak grandiózus erkölcsi defektusairól.

Az arányok megválasztása, vagy csak megérzése kulcskérdés tehát - itt mindezt nem sikerült megoldani.

(Kalligram Kiadó, Pozsony, 2006. 263 oldal + CD-ROM-melléklet, 2600 Ft)

Huszár Tibor: Kádár A hatalom évei 1956-1989

A néhány évvel ezelőtt napvilágot látott kétkötetes politikai életrajz második részének önálló megjelentetése mintha eleve egy arányprobléma megoldására kísérelne meg válaszolni. Mintha azt mondaná: Kádár esetében ez, az 1956 utáni periódus a fontosabb, a lényeges. Ez alighanem így igaz, és a mostani verzió az akkori második kötethez (az is 1956. november 4-től kezdte történetét) képest néhány ponton lényeges kiegészítéseket tartalmaz. Ezek közül talán a legfontosabb a Nagy Imre-perrel kapcsolatos szovjet vélemény változásának finom rajza, amely mellel csak megerősíti Kádár és az MSZMP-vezetés felelősségét.

A hatalom éveiben Huszár Tibor elhagyta a korábbi életrajz hatalmas tudományos apparátusát és magyarázó jegyzetanyagát. Ezzel csak aláhúzta - mert a szöveg pőrén mutatja - a történet-jelleg hiányát. A könyv különálló és eltérő természetű elemzések sorozatának tűnik. Egyrészt politikatörténeti csomópontokról olvashatunk, Kádár nagyon különböző természetű megnyilatkozásai, jobbára testületi üléseken elmondott beszédei és levelei alapján, másrészt a csúcsvezetők mindennapok szociológiájáról és pszichológiájáról. A leírt esetek azonban önmagukban sem értelmezhetők mindig, de ami nagyobb baj, igen nehezen állnak össze egységes történetté. A Kádár-korszak belső személyi viszonyainak, nyelvezetének, át- és

kihallásainak, egyszóval a magyar kremlinológiának beható ismerete nélkül az esettanulmányok rejtélyesek maradnak. A hatalom mindennapjainak gondos feltérképezése pedig zárványként bukkan fel a szöveg különféle helyein. A kremlinológiai ismeret ma már maga is generációs és foglalkozási zárvány. Olyan valaha magától értetődő jelentőségű személyek, mint Kiss Károly, Marosán György vagy akár Havasi Ferenc és Lázár György ma már nemhogy egyértelmű jelentéseket nem hordoznak, de egyenesen a semmibe hullottak. Huszár Tibor nem akart esszét írni a Kádár-rendszer jellegéről, kialakulása, változása dinamikájáról, változása és válsága okairól. Érzésem szerint azonban helytelenül számított arra, hogy ezek evidenciák - egy ilyen mélységű archív bűvárlat közegében. A viszonylag legkoherensebb záró részben ráadásul az addigi megértő-elemző attitűd némiképp elmozdul. Kádár elmozdításának, majd gyors leépülésének folyamatában Huszár Tibor a szovjet vezetés illetve Grósz Károly és csapata többé-kevésbé tudatos együttes játékát látja, s érzésem szerint nehezen tudja titkolni megrendültségét. Közben korábban több eset kapcsán maga mutat rá arra, hogy a személyiség felbomlása sokkal régebben kezdődött, és példái igen meggyőzőek.

(Corvina Kiadó, Budapest, 2006. 356 oldal, 3500 Ft)

Ha az eddigiekben a különböző fokú érzelmi érintettség komoly szerepet játszott,

Roger Gough: Kádár János, a jó elvtárs?

című vaskos kötetében ez aligha mutatható ki. Érdekes módon Gough sem céhbeli történész, hanem közgazdász, egy angliai think tank kutatási igazgatója. Természetesen nem ismer annyi archív iratot, s olyan különlegeseket, mint Huszár. Magától értetődően nem bonyolódik olyan etikai következtetésekbe, mint Kornis. Ismeri a Moldova-felszedte összes anekdotát - csak éppen csípős szkepticizmussal viszonyul hozzájuk. Angol kutatóhoz képest viszont nagyon alaposan tájékozott - s nem csak a szakirodalomban. Gough komoly levéltári kutatásokat folytatott Budapesten, egy sor interjút készített, másokat felhasznál. Bevezetőjében egyszerűen azzal indokolja témaválasztását, hogy Kádárról a hetvenes évek közepe óta nem jelent meg angol nyelvű életrajz - s kíváncsiságunkat kielégítetlenül hagyja, mert egyetlen szót sem veszteget arra, hogy mi vitt éppen egy befektetési szakértőt Kádár-életrajzírára. Ehelyett közli, hogy megközelítése "szégyentelenül kronologikus", valamint, hogy a politikai döntéshozatalról szeretne írni, amelyet - John Dunn cambridge-i professzor kifejezését idézve - "az improvizáció, a kompromisszumok, a zavar, a kudarc és a teljes kifulladás realitásaként" jellemez. Ráadásul már itt megállapítja, hogy Kádár - kétségtelen stratégiai érzéke ellenére - "velelég banális politikus volt".

Ezek után valóban "semmi egyéb" nem jön, mint egy valóban egyszerű időrenddel operáló, de minden lényeges részletre kitérő, arányos életrajz. Mivel Gough tényleg el akarja mesélni Kádár egész történetét, és ügyel arra, hogy azt angol olvasói is értsék, gazdaságosan kell írnia. Nem bonyolódik hosszadalmas magyarázatokba tehát - de vannak magyarázatai és véleménye is. Fejtegetései Kádár "mérlegéről" - miközben megjegyzi, hogy emlékezete élő és megosztó, - üdítően rövidke, de elgondolkodtatóak. Kádár erkölcsi felelőssége emberek haláláért teljesen világos Gough számára. Rendszerének egyedi vonásait viszont igencsak viszonylagosnak látja: "nem alapvetően más rendszer volt, hanem a posztsztálinizmus egyik változata". Két ember

(Rákosi és Nagy), két tapasztalat (saját bebörtönzése 1951-ben és 1956) szolgált Kádár számára negatív hivatkozási pontként, amelyekből "egy sor primitív alapelvet" szűrt le. Roger Gough számára Kádárban semmi körüljárnivaló nincsen. Így viszont könyve - jó bevezetésként saját járkálásunkhoz - bízvást ajánlható.

(Fordította Rákócza Richárd. J LX Kiadó, Budapest, 2006. 544 oldal, ármegjelölés nélkül. Az angol eredeti: Roger Gough: A Good Comrade: Kadar, Communism and Hungary, London, 2006, I. B. Tauris & Co.)